

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 346.9

DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-8-12

Романчук Тетяна Анатоліївна,
аспірантка

(Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова Національної академії наук України», м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2592-3855>

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань участі прокурора в господарському процесі. Наголошено на неоднозначному й часто суб'єктивному характері визначення підстав для представництва прокурором інтересів держави в суді, що обумовлює практичну складність реалізації цієї функції в умовах сучасного господарського судочинства.

Метою статті є розкриття актуальних питань, що виникають у зв'язку з участю прокурора в господарському судочинстві, а також виявлення особливостей і проблемних аспектів такої участі.

Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скарзі обґрунтовує, у чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. Автором аналізуються положення частини 3 статті 23 Закону України «Про прокуратуру» та наголошено, що хоч ці положення формально є чіткими, проте практика їх застосування ускладнена наявністю великої кількості оціночних понять, які трактуються залежно від конкретної справи й обставин, а також часто викликають заперечення з боку інших учасників судового процесу.

За результатами аналізу судової практики та наукових джерел автором аргументується неоднорідність підходів до тлумачення змісту поняття «інтереси держави» та умов, за яких прокурор може втручатися в господарські правовідносини.

За результатами проведеного дослідження автор доходить висновку, що підставою представництва прокуратурою у господарському суді інтересів держави є наявність порушень або загрози порушень економічних, політичних та інших державних інтересів. У господарському процесі прокурор може брати участь як особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або ж як позивач. Процесуальні права прокурора, на відміну від інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, є децю ширшими.

Ключові слова: прокурор, представництво, інтереси держави, господарське судочинство, господарський процес.

Постановка проблеми. Однією з функцій прокурора є представництво інтересів громадянина або держави в суді. Питання участі прокурора в господарському процесі є актуальним і дискусійним, оскільки визначення підстав необхідності представництва інтересів громадянина або держави в суді має здебільшого суб'єктивний характер.

На перший погляд, ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» чітко визначає, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави в разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган

місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. Отже, прокурор має довести факт порушення або загрози порушення інтересів.

Однак на практиці учасники справи всіляко заперечують правомірність участі прокурора в господарському процесі, навіть не поглиблюючись у суть матеріальних правовідносин, що становлять підстави позову.

Вибір Україною європейського курсу зумовлює глибоку і всебічну трансформацію всієї системи українського правотворення та правозастосування. Саме тому викликають підвищений практичний і науковий інтерес

правові інституції, яким законом відведено підсилену державними інструментами примусу роль щодо захисту прав і охоронюваних законом інтересів учасників правовідносин, у т. ч. суб'єктів господарювання [1, с. 27].

Усе це зумовило потребу в дослідженні питання участі прокурора в господарському процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання участі прокурора в господарському судочинстві здійснювали такі вчені, як С. Гушилик, С. Дяченко, О. Ільницька, В. Резнікова, О. Россильна, Ю. Серебрякова, Т. Степанова й інші. Проте це питання завжди було й залишається актуальним, оскільки його і надалі складно віднести до числа достатньо розроблених на теоретичному та практичному рівнях.

Метою статті є розкриття актуальних питань, що виникають у зв'язку з участю прокурора в господарському судочинстві, а також виявлення особливостей і проблемних аспектів такої участі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) прокурор належить до осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Такими особами, крім прокурора, є також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, власник (власники), учасник (учасники), акціонер (акціонери) юридичної особи, якому (яким) сукупно належить 5 і більше відсотків статутного капіталу товариства (голосуючих акцій) або частка у власності юридичної особи якого (яких) сукупно становить 5 і більше відсотків.

Є. Безкровний наголошує, що законодавець виокремив певну категорію прокурорських працівників, яких наділив повноваженнями щодо спрямування до суду позовної заяви в порядку цивільного, адміністративного, господарського судочинства. Начальники управлінь, відділів та прокурори, які входять до їх складу, у регіональних прокуратурах, прокурори відділів місцевих прокуратур не мають повноважень на подання до суду позовних заяв в інтересах держави за власним підписом [2, с. 44].

Щодо сучасних тенденцій участі прокурора в некримінальних провадженнях, то суддя Верховного Суду В. Зуєв під час презентації тематичного експертного дослідження погодився з думкою про те, що представництво прокурора поступово розширюється, фактично повертаючись до загального нагляду. Не повинні бути ситуації, коли прокурор у позовній заяві зазначає про те, що він унаслідок аналізу звернення громадян чи інформації у ЗМІ виявив порушення, яке було вчинене десять років тому. Інтереси держави, безперечно, важливі, водночас для господарської юрисдикції має велике значення і ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право мирно володіти своїм майном. Крім того, говорячи про нікчемність правочинів, учинених давно, суддя акцентував, що щодо застосування наслідків нікчемності також існують строки позовної давності [3].

В. Резнікова й О. Россильна вказують, що питання процесуальної участі прокурора в господарському судочинстві ускладнює також наявність великої кількості оціночних понять, які тлумачаться відповідно до обставин конкретної справи, керуючись правовими нормами та внутрішнім переконанням судді [4, с. 199].

Слід погодитися з Т. Степановою, яка зазначає, що представництво прокурором інтересів держави в суді відрізняється від інших видів представництва низкою

специфічних ознак: складом представників і колом суб'єктів, інтереси яких вони представляють, обсягом повноважень, формами їх реалізації. Сторона у справі через сукупність процесуальних прав реалізує свій матеріально-правовий інтерес, прокурор же безпосереднього інтересу в справі не має, процесуальний інтерес останнього обумовлений специфікою його державних функцій [5, с. 12].

Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скарзі обґрунтовує, у чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. Невиконання цих вимог має наслідком повернення позовної заяви і доданих до неї документів. Якщо ж суд помилково відкрив провадження у справі за позовом прокурора, то такий позов залишається без розгляду.

Підставою представництва прокуратурою у суді інтересів держави, як зазначено вище, є наявність порушень або загрози порушень економічних, політичних та інших державних інтересів.

Відповідно до рішення Конституційного суду України від 08.04.1999 у справі № 1-1/99 державні інтереси закріплюються як нормами Конституції України, так і нормами інших правових актів. Інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин.

В основі перших завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону, гарантування державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання.

З урахуванням того, що «інтереси держави» є оціночним поняттям, прокурор чи його заступник у кожному конкретному випадку самостійно визначає з посиланням на законодавство, у чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує необхідність їх захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах.

На погляд С. Дяченко й О. Ільницької, інтереси держави у господарському судочинстві – насамперед інтереси матеріальні, на яких необхідно акцентувати (хоча можуть бути і немайнові) [6, с. 20].

Аналіз положень ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» дає підстави для висновку, що прокурор може представляти інтереси держави в суді лише у двох випадках:

– якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження;

– у разі відсутності такого органу.

Більш детальне тлумачення цих випадків дає нам судово практика. Так, наприклад, як встановлено в ухвалі Господарського суду міста Києва від 18 червня 2025 р. у справі № 910/4005/25, перший «виключний випадок» передбачає наявність органу, який може здійснювати захист інтересів держави самостійно, а другий – відсутність такого органу. Однак підстави представництва інтересів держави прокуратурою у цих двох випадках

істотно різняться. У першому випадку прокурор набуває право на представництво, якщо відповідний суб'єкт владних повноважень не здійснює захисту або здійснює його неналежно. «Нездійснення захисту» виявляється в усвідомленій пасивній поведінці уповноваженого суб'єкта владних повноважень – він усвідомлює порушення інтересів держави, має відповідні повноваження для їх захисту, але всупереч цим інтересам за захистом до суду не звертається. «Здійснення захисту неналежним чином» має прояв в активній поведінці (сукупності дій та рішень), спрямованій на захист інтересів держави, яка проте є неналежною. «Неналежність захисту» може бути оцінена з огляду на встановлений порядок захисту інтересів держави, який серед іншого передбачає досудове з'ясування обставин порушення інтересів держави, вибір способу їх захисту й ефективне здійснення процесуальних прав позивача [7].

Ю. Серебрякова вважає, що найбільш виваженням є підхід, за якого відмовляються від надання окремого значення визначенню сутності інтересу держави при встановленні підстав для представництва прокурором інтересів держави в господарському судочинстві. За певних умов визначальною підставою для такого представництва визнається факт нездійснення або неналежного здійснення захисту цих інтересів органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого належать відповідні повноваження, або ж відсутність такого органу [8, с. 99].

У господарському процесі прокурор може брати участь як особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, або ж як позивач. В останньому випадку прокурор набуває статус позивача тоді, коли відсутній орган, уповноважений здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, або в разі відсутності такого органу, або відсутності в нього повноважень щодо звернення до суду.

На його користь не присуджується нічого, і з нього нічого не можна стягнути, тобто матеріально-правові наслідки судового рішення на прокурора не поширюються [9, с. 620].

С. Гушилик доходить висновку, що відмінність процесуального статусу прокурора (позивач або заявник) впливає на судові рішення в господарській справі. Якщо позов прокурора безпідставний, то суд відмовляє у задоволенні позову, якщо ж прокурор не довів нездійснення або неналежне здійснення повноважень

відповідними органами, то позов залишається без розгляду [10, с. 119].

Також прокурор може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, або подати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

Обсяг процесуальних прав в осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, є різним. Так, органи й особи, які відповідно до положень ГПК України мають право звертатися до суду в інтересах осіб, за винятком осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах юридичної особи у спорах про відшкодування збитків, заподіяних її посадовою особою, не мають права укладати мирову угоду.

Процесуальні права прокурора, на відміну від інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, є дещо ширшими. Зокрема, відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від поданого прокурором в інтересах держави позову (заяви), подання ним заяви про залишення позову без розгляду не позбавляє прокурора права підтримувати позов (заяву) і вимагати розгляду справи по суті. Прокурор та інша особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, з метою вирішення питання щодо наявності підстав для перегляду судових рішень у справі, розглянутій без його (її) участі, має право ознайомлюватися з матеріалами справи в суді й отримувати їх копії. Прокурор користується таким самим правом із метою вирішення питання про вступ у справу за позовом (заявою) іншої особи. (ч. 5–6 ст. 55 ГПК України).

Також прокурори не можуть бути представниками в суді, крім випадків, коли вони діють від імені відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники.

Висновки. Таким чином, доходимо таких висновків. Підставою представництва прокуратурою у господарському суді інтересів держави є наявність порушень або загрози порушень економічних, політичних та інших державних інтересів. У господарському процесі прокурор може брати участь як особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, або ж як позивач. Процесуальні права прокурора, на відміну від інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, є дещо ширшими.

Список використаних джерел

1. Григорчук М. В. Правова характеристика прокурора у господарському процесі України та практика Європейського суду з прав людини. *Історико-правовий часопис*. 2021. № 1. С. 23–28.
2. Безкровний Є. Правовий статус прокурора, який здійснює представництво інтересів держави в суді. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 3 (55). С. 37–49.
3. Практику розгляду справ, у яких прокурор представляє інтереси держави в суді, обговорили під час презентації результатів тематичного експертного дослідження. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1700844> (дата звернення: 12.06.2025).
4. Резнікова В. В., Россильна О. В. Посередництво і представництво в господарському праві та процесі України : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра, 2016. 216 с.
5. Степанова Т. Проблеми подання позовних заяв та участі прокурорів у господарському судочинстві. *Підприємство, господарство і право*. 2003. № 12. С. 12–15.
6. Дяченко С. В., Ільницька О. А. Представництво прокурором інтересів держави у господарському процесі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 1. С. 17–23. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.4>.
7. Ухвала Господарського суду міста Києва від 18 червня 2025 року у справі № 910/4005/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128483882> (дата звернення: 01.07.2025).
8. Серебрякова Ю. О. Щодо підстав представництва прокурором інтересів держави у господарському судочинстві. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 23. С. 95–101. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i23.p95>.

9. Тимченко Л. М., Носенко Ю. В. Основні аспекти участі прокурора в господарському процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 619–622. URL: http://lsey.org.ua/5_2022/149.pdf (дата звернення: 12.06.2025).

10. Гушилик С. М. Представництво у господарському судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецький державний університет внутрішніх справ МВС України. Кривий Ріг, 2019. 206 с.

References

1. Hryhorchuk, M.V. (2021). Pravova kharakterystyka prokurora u hospodarskomu protsesi Ukrainy ta praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Legal status of the prosecutor in the commercial process of Ukraine and the practice of the European Court of Human Rights]. *Istoryko-pravovyy chasopys*, (1), 23–28 [in Ukrainain].

2. Bezkrivnyi, Ye. (2018). Pravovyi status prokurora, yakyy zdiisniue predstavnytstvo interesiv derzhavy v sudi [Legal status of the prosecutor who represents the interests of the state in court]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 3 (55), 37–49 [in Ukrainain].

3. Verkhovnyi Sud (n.d.). Praktyku rozghliadu sprav, u yakyykh prokuror predstavliaie interesy derzhavy v sudi, obhovoryly pid chas prezentatsii rezultatov tematychnoho eksperthnoho doslidzhennia [Practice of considering cases where the prosecutor represents the interests of the state was discussed during the presentation of the expert study results]. *Verkhovnyi Sud Ukrainy*. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1700844> (Accessed: June 12, 2025) [in Ukrainain].

4. Reznikova, V.V., & Rossylina, O.V. (2016). Poserednytstvo i predstavnytstvo v hospodarskomu pravi ta protsesi Ukrainy: navch. posib. [Mediation and representation in commercial law and procedure of Ukraine: Textbook]. Kyiv: Vydavnytstvo Lira [in Ukrainain].

5. Stepanova, T. (2003). Problemy podannia pozovnykh zaiav ta uchasti prokuroriv u hospodarskomu sudochynstvi [Problems of filing lawsuits and participation of prosecutors in commercial proceedings]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, (12), 12–15 [in Ukrainain].

6. Diachenko, S.V., & Il'nitska, O.A. (2023). Predstavnytstvo prokurorom interesiv derzhavy u hospodarskomu protsesi [Representation of state interests by the prosecutor in the commercial process]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, (1), 17–23. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.4> [in Ukrainain].

7. Hospodarskyi sud mista Kyieva (2025, June 18). Ukhvala u spravi No. 910/4005/25 [Ruling in case No. 910/4005/25]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128483882> (Accessed: July 1, 2025) [in Ukrainain].

8. Serebriakova, Yu.O. (2020). Shchodo pidstav predstavnytstva prokurorom interesiv derzhavy u hospodarskomu sudochynstvi [On the grounds of representation of the state's interests by the prosecutor in commercial proceedings]. *Pravovi horyzonty*, (23), 95–101. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i23.p95> [in Ukrainain].

9. Tymchenko, L.M., & Nosenko, Yu.V. (2022). Osnovni aspekty uchasti prokurora v hospodarskomu protsesi [Key aspects of the prosecutor's participation in commercial proceedings]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (5), 619–622. http://lsey.org.ua/5_2022/149.pdf (Accessed: June 12, 2025) [in Ukrainain].

10. Hushylyk, S.M. (2019). Predstavnytstvo u hospodarskomu sudochynstvi [Representation in commercial proceedings]. *Doctor's thesis*. Donetsk derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav MVS Ukrainy). Kryvyi Rih [in Ukrainain].

Romanchuk Tetiana,

Postgraduate Student

*(State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv)*ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2592-3855>

FEATURE OF THE PROSECUTOR'S PARTICIPATION IN COMMERCIAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the study of current issues concerning the participation of the prosecutor in commercial proceedings. Emphasis is placed on the ambiguous and often subjective nature of determining the grounds for the prosecutor's representation of the interests of the state in court, which creates practical challenges in implementing this function under the conditions of modern commercial litigation.

The purpose of the article is to reveal the current issues arising from the prosecutor's involvement in commercial proceedings, as well as to identify the specific features and problematic aspects of such participation.

A prosecutor who applies to the court in the interests of the state must substantiate in the statement of claim, application, or complaint the nature of the violation of state interests, the need for their protection, the legal grounds for the prosecutor's appeal to the court, and must also indicate the authority empowered by the state to perform the relevant functions in the disputed legal relations. The author analyzes the provisions of Part 3 of Article 23 of the Law of Ukraine “On the Prosecutor's Office” and emphasizes that, although these provisions are formally clear, their practical application is complicated by the presence of a large number of evaluative concepts interpreted depending on the specific case and circumstances, which often provokes objections from other participants in the legal process.

Based on the analysis of case law and academic sources, the author argues the inconsistency in approaches to interpreting the concept of “state interests” and the conditions under which a prosecutor may intervene in commercial legal relations.

As a result of the conducted research, the author concludes that the basis for prosecutorial representation of state interests in commercial court lies in the existence or threat of violations of economic, political, or other public interests. In commercial proceedings, the prosecutor may act either as a person authorized by law to apply to the court in the interests of others or as a plaintiff. The prosecutor's procedural rights, unlike those of other persons authorized to act in the interests of others, are somewhat broader.

Key words: prosecutor, representation, state interests, commercial justice, commercial proceedings.

Надіслано до редколегії 29.07.2025
Рекомендовано до публікації 11.09.2025
Опубліковано 19.11.2025